

altı Türkçe kıta ve altmış bir müfreden meydana gelmektedir. Meâlî'nin divanı içinde dikkate değer şiirlerden biri sekiz heceli, semâî tarzında kaleme alınmış olan destandır. Destanda, Osmanlı tarihlerinde Şeytankulu olarak zikredilen Şahkulu Baba Tekeli'nin (Karabıyıköğlü) devlete isyanı (917/1511) anlatılmakta ve bu isyana II. Bayezid'in müdahale etmesi istenmektedir. Destan elde mevcut, heceyle yazılmış ilk tam şiir olması açısından da önemlidir. Bu şiirin dikkat çeken bir diğer özelliği ise hece ve aruz birlikteliğinin divanlarda XVIII. yüzyılda başlayan bir gelenek olmayıp eskiden beri var olduğunu göstermiş olmasıdır.

Genellikle dışarıdan alınmış bir muhtevayı ve geleneğin gerektirdiği duyularını ifade eden divan şiirinin bu özelliklerine uymayan Meâlî şahsî yaşayışını, arzu ve sıkıntılarını şiirlerine yansıtmıştır. İzlediği bu yol çağının alışkanlıklarıyla uyum sağlamadığı için yazdıkları kendisine zarar vermiş ve takipçisi de pek olmamıştır. Muhtevanın ötesinde yine kendi durumunu anlatmaya uygun bir form olarak divanında murabba ve kıta nazım şekilleriyle müfredlere fazla yer vermiştir. Umumiyetle sade bir dil kullanan Meâlî'nin şiirleri yer yer ince bir alay ve yergiye ihtiva eder. Kedi mersiyesi böyle bir örnektir.

BİBLİYOGRAFYA :

Âşık Çelebi, *Meşâirü's-şuarâ* (haz. Filiz Kılıç, doktora tezi, 1991), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 390; Latîfî, *Tezkiretü's-şuarâ ve tabsiratü'n-nuzemâ* (haz. Rıdvan Canım, doktora tezi, 1991), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, II, 499; Beyânî, *Tezkire* (haz. Aysun Sungurhan, yüksek lisans tezi, 1994), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 141; *Künhü'l-ahbâr'ın Tezkire Kısmı* (haz. Mustafa İsen), Ankara 1994, s. 269, 271; Kınalızâde, *Tezkire*, II, 844; Kafzâde Fâizî, *Zübdetü'l-eş'âr*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1877, vr. 84b; Nevzâde Atâî, *Zeyl-i Şekâik*, İstanbul 1852, s. 491; Riyâzî, *Riyâzû's-şuarâ*, Nunuosmaniye Ktp., nr. 3724, vr. 129b; *Sicill-i Osmânî*, II, 127; Ali Nihat Tarlan, *Şiir Mecmualarında XVI ve XVII. Asır Divan Şiiri*, İstanbul 1948, s. 33-34; E. Ambros, *Candid Penstrokes: The Lyrics of Me'âlî an Ottoman Poet of the 16th Century*, Berlin 1982, tür.yer.; a.mlf., "Apollinaire'e Öncülük Eden 16. Yüzyıl Şairi Meâlî: Ağaç Şeklinde Bir Osmanlı Figür-Şiiri", *JTS*, XXIV/1 (2000), s. 57-64; a.mlf., "Me'âlî", *EP* (İng.), VI, 967; Turgut Kut, "XVI. Yüzyıl Divan Şairlerinden Meâlî'nin Hece Vezinli Bir Destanı", *Folklor ve Etnografya Araştırmaları*, İstanbul 1984, s. 311; "Meâlî", *Büyük Türk Klâsikleri*, İstanbul 1986, III, 276-277; Halûk İpekten v.dğr., *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*, Ankara 1988, s. 277; Mehmet Nâil Tuman, *Tuhfe-i Nâilî* (haz. Cemal Kurnaz - Mustafa Tatcı), Ankara 2001, I, 898; J. Rypka, "La qasida de Meâlî composée sur les proverbes turcs", *RO*, XVII (1952), s. 29-46; Mehmet Çavuşoğlu, "Bir

Divan Neşri Üzerinde Notlar", *Erdem*, I/3, Ankara 1985, s. 801-824; Mustafa İsen, "Divanlarda Heceyle Yazılmış Şiirler", *TKA*, XXXIX/1-2 (1991), s. 204-207; Mustafa Kutlu, "Meâlî", *TDEA*, VI, 166.

MUSTAFA İSEN

el-MEÂLİM

(المعاليم)

Taşköprizâde Ahmed Efendi'nin

(ö. 968/1561)

kelâma dair eseri

(bk. TAŞKÖPRİZÂDE AHMED EFENDİ).

el-MEÂLİM

(المعاليم)

Fahreddin er-Râzî'nin

(ö. 606/1210)

usûlü'd-dîn, usûl-i fıkıh, fıkıh, hilâf ve cedel konularına dair eseri.

Kitabın adı kaynaklarda genellikle *el-Me'âlîm* olarak geçmektedir. Müellifin kendisi eserine isim vermemiş, içinde yer alan başlıklarda da "meâlîm" kelimesi kullanılmamıştır. Ancak kitabının baş tarafında eserin usûlü'd-dîn, usûl-i fıkıh, fıkıh, hilâf, münazara ve cedel âdâbı olmak üzere beş disiplini içerdiği ifade edilmiştir. Öyle anlaşılıyor ki "el-meâlîm" (işaretler) adı daha sonra kitap için uygun bir isim olarak kabul edilmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin yazmayı tasarladığı bu geniş eseri tamamlayıp tamamlamadığı bilinmemektedir; onun sözünü ettiği beş disiplinden sadece ilk ikisine ait metinler sonraki dönemlere intikal etmiştir. Bu sebeple kitabın *el-Me'âlîm* genel başlığından sonraki ismi içeriğine bağlı olarak değişmiştir. Eseri İbnü'l-Kiftî *Kitâbü'l-Me'âlîm fi'l-aşleyn (İhbârü'l-'ulemâ'*, s. 191), Safedî *el-Me'âlîm fi usûlü'd-dîn ve'l-fıkıh (el-Vâfi*, IV, 255) şeklinde kaydetmiş, İbn Hallikân ise Râzî'nin *el-Me'âlîm* başlıklı biri usûlü'd-dîn (kelâm), diğeri usûl-i fıkıhla ilgili iki eserinin bulunduğunu belirtmiştir (*Vefeyât*, IV, 249; krş. İbnü'l-İmâd, V, 21). Kâtib Çelebi, Fahreddin er-Râzî'ye *el-Me'âlîm fi usûlü'd-dîn*, *el-Me'âlîm fi usûlü'l-fıkıh* ve *el-Me'âlîm fi'l-kelâm* olmak üzere üç ayrı eser nisbet etmiştir (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1726-1727).

1. *el-Me'âlîm fi usûlü'd-dîn*. Kelâm konularını on bölüm (bab) halinde inceleyen eserin içeriğini bir girişten sonra ilâhiyât, nübüvvet, âhiret ve imâmet kısımlarına ayırmak mümkündür. Giriş mahiyetindeki ilk iki bölüm istidlâle ağırlık veren bilgi bahsine ayrılmış, ardından bil-

giye konu teşkil eden hususlar (mevcud-ma'dûm), vâcib-mümkün ve cevher-araz meselelerine temas edilmiştir. İlahiyât konularına ayrılan kısımda üçüncü bölüm olarak Allah'ın varlığı ve selbî sıfatları, dördüncü bölümde sübûtî sıfatlar, beşinci bölümde rü'yetullah ve tevhid, altıncı bölümde kader bahisleri işlenmiştir. *el-Me'âlîm*'in yedinci bölümü nübüvvetle ayrılmış olup burada Hz. Muhammed'in nübüvvetinin ispatı, genel anlamda mücizeye yöneltilen eleştiriler ve cevapları, peygamberlerin vasıfları ve mi'rac gibi hususlar ele alınmıştır. Kitabın sekizinci bölümünde ölüm ötesi hayat konusuna bir giriş olmak üzere ruhun mevcudiyeti, bekası ve tenâsühün imkânsızlığı üzerinde durulmuş, dokuzuncu bölümde haşr-i cismânî ve kabir azabından başlamak üzere âhiret halleri kısaca anlatılmıştır. Son bölüm imâmete ayrılmıştır. Eserin birçok nüshası mevcuttur (meselâ bk. İÜ Ktp., AY, nr. 3613; Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 2257, Lâleli, nr. 2240; Köprülü Ktp., Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 529; yurtdışındaki nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 667; *Suppl.*, I, 921; M. Sâlih ez-Zerkân, s. 75; ayrıca bk. *Me'âlîmü usûlü'd-dîn*, neşredenin girişi, s. 9). *el-Me'âlîm*, ilk defa Fahreddin er-Râzî'ye ait *el-Muhaşşal* ile bu eserin Nasîrüddîn-i Tûsî'ye ait *Telhîş*'inin kenarında *Me'âlîmü usûlü'd-dîn* başlığı altında basılmıştır (Kahire 1323). Daha sonra *Uşûlü'd-dîn* adıyla Tâhâ Abdür-raûf Sa'd (Kahire, ts.; Beyrut 1984) ve *Me'âlîmü usûlü'd-dîn* adıyla Semîh Dügaym (Beyrut 1992) tarafından yayımlanmıştır. Köprülü Kütüphanesi'nde bulunan, Muhammed b. Ebû Bekir b. Cemâ'a'ya ait eserlerden oluşan bir mecmua içinde (Fâzıl Ahmed Paşa, nr. 1587) yer alan *el-Muğnî fi'l-kelâm* adlı risâlenin (vr. 22^a-29^b) *el-Me'âlîm fi usûlü'd-dîn*'den yapılmış bazı seçmelerden oluştuğu kaydedilmektedir (Şeşen, II, 250). İbn Amîre'nin *el-Me'âlîm*'e tenkidî mahiyette bazı fasıllar eklediği belirtilmektedir (*DMBİ*, VI, 255; *DİA*, XIX, 313). Ayrıca İbnü'l-Lebbûdî'nin esere bir şerh yazdığı (*DİA*, XXI, 122; krş. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1727), bu şerhe ait iki nüshanın Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunduğu (Ayasofya, nr. 2321; Lâleli, nr. 2360) tesbit edilmiştir. Kâtib Çelebi, *el-Me'âlîm*'in Cemâleddin Muhammed b. Abdülkerîm el-Halebî tarafından *'Umdetü'l-'âlim fi'htîsârî'l-Me'âlîm* adıyla ihtisar edildiğini (*a.g.e.*, II, 1168, 1727), Bağdatlı İsmâil Paşa da eserin Ebû'l-Abbas Ahmed b. Muhammed b.

Halef b. Râcîh el-Makdisî tarafından şerh edildiğini (*İzâhu'l-meknûn*, II, 505) kaydetmektedir. *el-Me'âlim*'in usûl-i fıkıh kısmını şerhettiği bilinen İbnü't-Tilimsânî'nin *el-Me'âlim fi usûli'd-dîn*'e de bir şerh yazdığı tesbit edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 549; Damad İbrâhim Paşa, nr. 463, vr. 181-343). Brockelmann, eser üzerinde Şîa'ya mensup bazı âlimlerin de çalışmalar yaptığını haber vermektedir (*GAL*, I, 667). Bunlardan Muhammed Taki Abdürrahîm'e ait *Hidâyetü'l-müsterşidîn (fi şerhi usûli Me'âlimi'd-dîn)* adlı şerhin bir nüshası Millet Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Ali Emîrî Efendi, nr. 1413). *el-Me'âlim fi usûli'd-dîn*, Nâdim Mâcîr tarafından Tâhâ Abdürraûf Sa'd'ın neşrine dayanılarak *İslâm İncancının Ana Konuları: Meâlimu Usûli'd-Dîn* başlığıyla Türkçe'ye çevrilmiştir (Erzurum 1996).

2. *el-Me'âlim fi usûli'l-fıkıh*. On ana bölüm ve alt başlıklardan (mesele, fasıl) meydana gelen eserin ilk dokuz bölümünde sırasıyla dille ilgili hükümler, emir-nehiy, âm-hâs, mücmel-mübeyyen, peygamber fiilleri, nesh, icmâ, haber, kıyas ele alınmış, son bölümde ictihadda isabet, teâdül, istishâb konuları incelenmiştir. Fahreddin er-Râzî'nin bu eserde konuları ele alış tarzı, kelâmcıların metoduyla yazılmış diğer bir usûl-i fıkıh kitabı olan *el-Mahşûl* ile benzerlik gösterir. Muhalif görüş ve delilleri aktarıldıktan sonra ileri sürülen fikirlerin tartışması yapılmış, müellif kendi görüşünü de delilleriyle birlikte zikretmiştir. *el-Me'âlim*'in usûl-i fıkıh kısmının çeşitli kütüphanelerde ayrı bir kitap şeklinde düzenlenmiş pek çok yazma nüshası bulunmaktadır (Karataş, II, 311; M. Sâlih ez-Zerkân, s. 101, 648; Abdülvehhâb Hallâf, tercüme edenin girişi, s. 101). Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz'ın müstakil bir eser olarak yayımladığı kitabın (Kahire 1414/1994; Gilliot, XXII [1995], s. 343-344) çeşitli âlimler tarafından şerh edildiği bilinmektedir. Bunlar arasında İbnü't-Tilimsânî, Alâeddin Konevî, İbn Kâdî Asker Şerefeddin Ebû'l-Hasan Ali b. Hüseyin el-Urmevî ve Kâdî Şerefeddin İbrâhim b. İshak el-Münâvî gibi şahsiyetler bulunmaktadır (Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, neşredenlerin girişi, I, 130-131; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1727; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 717, 722). *el-Me'âlim fi usûli'l-fıkıh*'a Fahreddin er-Râzî'nin talebelerinden İbrâhim b. Ali es-Sülemî'nin bir şerh yazdığı tesbit edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 370). Eserin İbnü't-Tilimsânî

nî'ye ait olan *el-İmlâ'* *ale'l-Me'âlim* adlı şerhi üzerinde Mekke Câmîatü Ümmi'l-kurâ'da Ahmed Muhammed Sadîk tarafından bir doktora çalışması yapılmış (1407/1987), aynı şerh Âdil Ahmed Abdülmevcûd ve Ali Muhammed Muavvaz tarafından *Şerhu'l-Me'âlim fi usûli'l-fıkıh* adıyla iki cilt halinde yayımlanmıştır (Beyrut 1419/1999).

BİBLİYOGRAFYA :

Fahreddin er-Râzî, *Me'âlimü usûli'd-dîn* (nşr. Semîh Dügaym), Beyrut 1992, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 9; İbnü'l-Kiftî, *İhbârü'l-ülemâ*, s. 191; İbn Hallikân, *Vefeyât*, IV, 249; Safedî, *el-Vâfi*, IV, 255; Muhammed b. Ahmed et-Tilimsânî, *Şerhu'l-Me'âlim fi usûli'l-fıkıh* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd – Ali M. Muavvaz), Beyrut 1419/1999, neşredenlerin girişi, I, 120, 130-131; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1168, 1726-1727; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 21; Brockelmann, *GAL*, I, 667; *Suppl.*, I, 921, 923; *İzâhu'l-meknûn*, II, 505; *Hediyetü'l-ârifîn*, I, 717, 722; II, 108; Karataş, *Arapça Yazmalar*, II, 311; III, 37; M. Sâlih ez-Zerkân, *Fahreddin er-Râzî ve ârâ'ühü'l-ke-lâmiyye ve'l-felsefiyye*, [baskı yeri ve tarihi yok] (Dârü'l-fikr), s. 75, 101, 144-145, 648; G. C. Anawati, "Fahreddin er-Râzî: Temhîd li-dirâsâti hayâtihî ve-mü'elleftih", *Melanges-Tahâ Hus-sain İlä Tâhâ Hüseyin fi 'idi milâdihî's-seb'in* (nşr. Abdurrahman Bedevî), Kahire 1962, s. 221; a.mlf., "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1979-1980", *MIDEO*, XV (1982), s. 187-188; a.mlf., "Fakhr al-Din al-Râzî", *El²* (İng.), II, 754; Abdülvehhâb Hallâf, *İslâm Hukuk Felsefesi: İlmü usûli'l-fıkıh* (trc. Hüseyin Atay), Ankara 1973, tercüme edenin girişi, s. 101; Ramazan Şeşen v.dğr., *Fihrisü mah-şûlâtı Mektebeti Köprülü*, İstanbul 1406/1986, I, 263; II, 250; Claude Gilliot, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1990 à 1992", *MIDEO*, XXI (1993), s. 477-478; XXII (1995), s. 343-344; Mîhrân Erzende, "Ebû'l-Mu'tarrif", *DMBİ*, VI, 255; Şükrü Özen, "Hilâf", *DİA*, XVII, 527; Mustafa Öz, "İbn Amîre", a.e., XIX, 311; Cevat İzgi, "İbnü'l-Lebbûdî", a.e., XXI, 122.

METİN YURDAGÜR

MEÂLİMÜ's-SÜNEN

(معالم السنن)

Hattâbî'nin (ö. 388/998) Ebû Dâvûd'un *es-Sünen*'ine yazdığı şerh (bk. *es-SÜNEN*).

MEÂLİMÜ't-TENZİL

(معالم التنزيل)

Ferrâ el-Begavî'nin (ö. 516/1122) Kur'an-ı Kerim tefsiri.

Müellif mukaddimede eserin telif sebebini ve orta hacimde bir tefsir yazmayı amaçladığını belirtmiştir. Burada ayrıca tefsir, siyer, ahbâr ve kıraatle ilgili riva-

yetlerin kimlerden, hangi isnadlarla alındığı zikredilmiş, Kur'an okumanın ve öğretenin faziletleri, tefsir, te'vil ve yedi harf gibi konular hakkında bilgi verilmiştir.

Me'âlimü't-tenzil'de açık, kolay ve te-kellüftten uzak bir üslup kullanılmıştır. Tefsir geçilmeden önce sünenin adı, âyet sayısı, Mekki veya Medeni olduğu, nerede hangi olay hakkında indiği belirtilmiştir. Âyetler üzerinde önce lugat bakımından açıklamalar yapılmış, ardından âyetin diğer âyet ve hadislerle tefsirine geçilmiş, sahâbe ve tâbiîn görüşlerinden yararlanılmış, kıraat vecihlerinin izahına geniş şekilde yer verilmiş, şâz kıraatler zikredilmiş, sarf ve nahiv tahilleri yapılmıştır. Sahâbe tefsirini nüzül sebebi ve nesh gibi sadece ashâbın bilebileceği konularda merfû hadis, diğer konularda ictihad olarak değerlendiren Begavî'nin bazan onların görüşlerine muhalefet ettiği olmuştur. Müellifin hadis alanındaki otoritesi âyetlerin tefsiri sırasında açıkça görülmektedir. Hadislere sıkça başvurulmakta olup senedlerin hemen hepsinin bizzat müellife dayanması eserin başta gelen özelliğidir. *Me'âlimü't-tenzil*'de İsrâiliyat'a da yer verilmekle birlikte müellif bunları yer yer tenkit süzgecinden geçirmiş ve bazılarını reddetmiştir.

Âyetin âyeti neshi yanında âyetin sünneti ve sünnetin âyeti neshedebileceği, neshin haberlerde değil ancak emir ve yasaklarda olabileceği ve sadece rivayetle bilinebileceği görüşünde olan Begavî müteşâbih âyetlerin tefsirinde iman ve teslimiyet prensibiyle hareket etmiştir. Kelâm hükümlerini içeren âyetlerin tefsirinde uzun tartışmalara yol açan ihtilâflı konulara kısa açıklamalarla değinilmiş, bunda müellifin Selef yolunu izleme anlayışı ve sünnete hâkimiyeti etkili olmuştur. Fıkhi meselelerin genişçe ele alındığı eserde az da olsa işâri tefsirlere yer verilmiş, Mu'tezile açıkça reddedilmiş, dilcilerin nasla çatışan görüşlerine karşı çıkmış, Râfiziler'in tefsirlerinden kaçınılmıştır.

Müellifin hadisteki titizliğini akide ve ahkâm dışındaki kıssalar, haberler ve İsrâiliyat'a dair konularda göstermemesi onun en çok eleştirilen yönü ise de bu tür rivayetler genellikle İslâm'a aykırı olmayan ve senedi verilerek, bazan da eleştirilerek zikredilen bilgilerle ilgilidir. Rivayet zenginliği yanında ictihadî görüşlere, akaid, fıkıh, nahiv ve dil gibi konularda yapılan açıklamalara bakıldığında hem rivayet hem dirayet tefsiri özelliği taşıdığı görülen eserin telifi sırasında Ali b.